

УДК 372.882
П18

Серія «Усі уроки»
Заснована 2010 року

Паращич В. В.

П18 Усі уроки зарубіжної літератури. 9 клас. II семестр : [Текст] / В. В. Паращич. — Х. : Вид. група «Основа», 2017. — 255, [1] с. : схеми, табл., іл. — (Серія «Усі уроки»).

ISBN 978-617-00-3032-0.

Посібник складено за новою Програмою Міністерства освіти 2017 р. Календарно-тематичне планування та плани-конспекти уроків (II семестр) розроблено з урахуванням предметних і ключових компетентностей, вікових особливостей підлітків та новітніх педагогічних методик. Наведені тут матеріали допоможуть учителям провести урок зарубіжної літератури на найвищому рівні.

Для вчителів зарубіжної літератури загальноосвітніх навчальних закладів і студентів відповідного фаху педагогічних вишів.

УДК 372.882

ISBN 978-617-00-3032-0

© Паращич В. В., 2017

© Корягін В. О., макет обкладинки, 2017

© ТОВ «Видавнична група «Основа», 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	7
ПЛАНИ-КОНСПЕКТИ УРОКІВ	10
Реалізм	10
Урок 35. Поняття про реалізм та історія його формування. Характерні ознаки реалізму як літературного напрямку (зв'язок із дійсністю, аналітизм, типовість образів і ситуацій, розкриття впливу соціального середовища на людину, критичний пафос, дослідження життя суспільства, психологізм та ін.). Взаємодія реалізму з іншими напрямками ХІХ ст. (романтизмом, натуралізмом)	10
Урок 36. Основні віхи творчості та особливості світогляду Оноре де Бальзака	19
Урок 37. Оноре де Бальзак «Людська комедія»: історія написання, художня структура, тематика та проблематика, образи. <i>Позакласне читання:</i> «Шагренева шкіра» О. де Бальзака	26
Урок 38. Повість «Гобсек» О. де Бальзака у структурі «Людської комедії». Сюжет твору	34
Урок 39. Жіночі образи повісті «Гобсек» О. де Бальзака	41
Урок 40. Сюжет повісті «Гобсек» О. де Бальзака. Багатогранність образу Гобсека (як соціального типу доби, як філософа та ін.), засоби його створення (портрет, психологічна деталь, монолог, вчинки, філософське ставлення до життя та ін.)	45
Урок 41. Сюжетно-композиційні особливості твору «Гобсек» О. де Бальзака («розповідь у розповіді»)	51
Урок 42. Петербурзький етап життя і творчості Миколи Васильовича Гоголя	57
Урок 43. М. В. Гоголь «Ревізор»: творча історія п'єси; образи чиновників	68
Урок 44. М. В. Гоголь «Ревізор»: образ Хлестакова та його динаміка. Засоби комічного у творі. Специфіка художнього конфлікту та жанру п'єси	74
Урок 45. Петербурзькі повісті М. В. Гоголя: основні теми та проблеми. Побутовий, психологічний і філософський плани повісті «Шинель»	81

Урок 46. Особливості сюжету й композиції повісті М. В. Гоголя «Шинель». Образ Башмачкіна та засоби його створення	87
Урок 47. Образ столиці (як чужого й ворожого для людини простору) у повісті М. В. Гоголя «Шинель». Трактування фіналу, значення елементів фантастики в реалістичному творі. Художнє новаторство письменника у розроблянні теми «маленької людини»	94
Урок 48. <i>Контрольна робота № 4</i> за темою «Реалізм: творчість О. де Бальзака, М. В. Гоголя»	103
Нові тенденції у драматургії на межі ХІХ–ХХ ст.	107
Урок 49. «Стара» і «нова» драма. Зміни у драматургії порубіжжя ХІХ–ХХ ст. Роль Генріка Ібсена в розвитку світової драматургії, його новаторство. «Ляльковий дім» Г. Ібсена як соціально-психологічна драма	107
Урок 50. Г. Ібсен «Ляльковий дім»: сюжет, особливості драматичного конфлікту й розвиток сценічної дії (зовнішньої та внутрішньої)	118
Урок 51. Г. Ібсен «Ляльковий дім»: образна система п'єси	128
Урок 52. Г. Ібсен «Ляльковий дім»: композиція драми; підтекст; символіка; відкритість фіналу	132
Урок 53. Г. Ібсен «Ляльковий дім». <i>Розвиток мовлення:</i> складання та написання творів-роздумів за драматичним твором	138
Урок 54. Особливості світогляду Бернарда Шоу. Специфіка втілення античного міфу у п'єсі «Пігмаліон»	142
Урок 55. Б. Шоу «Пігмаліон»: сюжет; динаміка образу Елізи Дулітл	150
Урок 56. Б. Шоу «Пігмаліон»: ідеї одухотворення людини та життя засобами мистецтва, збереження національної культури, розвитку мови	166
Урок 57. <i>Контрольна робота № 5</i> за темою «Нові тенденції у драматургії кінця ХІХ — початку ХХ ст.: творчість Г. Ібсена та Б. Шоу»	171
Література ХХ–ХХІ ст.: життя, історія, культура	175
Урок 58. Шолом-Алейхем «Тев'є-молочар»: тема історичного зламу, який пройшов крізь долю людини і народу на межі ХІХ–ХХ ст.	175
Урок 59. Філософські проблеми твору Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар»	188

Урок 60. Шолом-Алейхем «Тев'є-молочар»: образна система твору	192
Урок 61. Народний гумор у творі Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар». Сучасні інтерпретації твору в театрі, кіно та інших видах мистецтва	199
Урок 62. Шолом-Алейхем «Тев'є-молочар». <i>Розвиток мовлення</i>	205
Урок 63. Тривога за майбутнє суспільства в романі-антиутопії Рея Дугласа Бредбері «451° за Фаренгейтом»	208
Урок 64. Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом»: тема знецінення культури. Провідні мотиви твору — книги (читання), пожежі, тотальний контроль, інакомислення тощо	216
Урок 65. Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом»: натопв і влада; складне прозріння особистості в тоталітарному суспільстві	220
Урок 66. <i>Позакласне читання</i> . Нелл Гарпер Лі «Убити пересмішника»: проблема входження молоді в дорослий світ, зіткнення із жорстокістю; моральні ідеали у творі	227
Урок 67. <i>Позакласне читання</i> . Ерік Вольф Сігал «Історія одного кохання»: розповідь про зворушливе і трагічне кохання сина мільйонера до дочки бідного італійського емігранта. Проблеми життя та смерті, любові та відданості у творі	237
Урок 68. <i>Контрольна робота № 6</i> за темою «Література ХХ–ХХІ ст.: життя, історія, культура. Творчість Шолом-Алейхема, Р. Д. Бредбері, Н. Г. Лі, Е. В. Сігала»	240
Підбиття підсумків навчального року	244
Урок 69. Узагальнення й систематизація навчального матеріалу	244
Урок 70. Підбиття підсумків навчального року	248
ДОДАТКИ	251
Додаток 1. Перелік усіх художніх творів зарубіжної літератури (хрестоматія) для 9-го класу	251
Додаток 2. Перелік художніх творів зарубіжної літератури, рекомендованих для читання у 10-му класі (академічний рівень і рівень стандарту).	253
ЛІТЕРАТУРА	254
ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ	255

ПЕРЕДМОВА

Методичний посібник серії «Усі уроки» створено відповідно до оновленої 2016 року Програми Міністерства освіти і науки України для 11-річної школи. Видання містить календарно-тематичне планування та розширені плани-конспекти 36 уроків для викладання зарубіжної літератури у II семестрі 9-го класу.

Значну увагу авторка приділила реалізації *компетентнісного підходу* у викладанні літератури як однієї з найактуальніших вимог реформи сучасної освіти. Такий підхід передбачає *опанування методик компетентнісного навчання, розуміння сутності нової української школи*. Компетентнісний підхід тісно пов'язаний з особистісно орієнтованим та діяльнісним підходами до навчання, а провідною метою розвитку компетентностей на уроках зарубіжної літератури є передусім виховання всебічно розвиненої особистості, гідного громадянина України.

Наше видання допоможе розв'язати ці завдання. Посібник містить тематичні блоки, що завершуються контрольними роботами у двох варіантах; уроки розвитку зв'язного мовлення й позакласного читання; додатки з матеріалами, що сприятимуть зацікавленню учнів предметом. Багато уваги приділено груповим формам роботи, виконанню індивідуальних завдань, залученню дев'ятикласників до проведення уроку, прийомам критичного мислення й активним методам навчання, рольовим іграм, бесідам з елементами дискусії, міжлітературним і міжпредметним зв'язкам, сучасним засобам подання матеріалу (з опорою на візуальну пам'ять).

Наш посібник стане в пригоді не лише словесникам-початківцям, а й досвідченим педагогам (творчий учитель може доповнити запропоновані тут форми й методи роботи власними напрацюваннями, зважаючи на рівень навчальних досягнень учнів конкретного класу), оскільки допомагає обрати раціональні способи викладання навчального матеріалу, пропонує різні прийоми активізації образного, логічного, асоціативного мислення, що розвиває спостережливість, пам'ять, зв'язне мовлення, культуру спілкування й естетичний смак, дає змогу якнайповніше розкрити виховний потенціал художньої літератури в умовах нової української школи.

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

9-й КЛАС. II СЕМЕСТР

На навчальний рік — 70 год. На II семестр — 36 год. На тиждень — 2 год.

На текстуальне вивчення літературних творів — 28 год.

На контрольні роботи — 3 год. На уроки розвитку зв'язного мовлення — 2 год.

На уроки позакласного читання — 3 год.

№ з/п	Тема	Дата	Примітки
<i>Реалізм</i>			
35	Поняття про реалізм та історія його формування. Характерні ознаки реалізму як літературного напрямку (зв'язок із дійсністю, аналітизм, типовість образів і ситуацій, розкриття впливу соціального середовища на людину, критичний пафос, дослідження життя суспільства, психологізм та ін.). Взаємодія реалізму з іншими напрямками ХІХ ст. (романтизмом, натуралізмом)		
36	Основні віхи творчості та особливості світогляду Оноре де Бальзака		
37	Оноре де Бальзак «Людська комедія»: історія написання, художня структура, тематика та проблематика, образи. <i>Позакласне читання:</i> «Шагренева шкіра» О. де Бальзака		
38	Повість «Гобсек» ¹ О. де Бальзака у структурі «Людської комедії». Сюжет твору		
39	Жіночі образи повісті «Гобсек» О. де Бальзака		
40	Сюжет повісті «Гобсек» О. де Бальзака. Багатогранність образу Гобсека (як соціального типу доби, як філософа та ін.), засоби його створення (портрет, психологічна деталь, монолог, вчинки, філософське ставлення до життя та ін.)		
41	Сюжетно-композиційні особливості твору «Гобсек» О. де Бальзака («розповідь у розповіді»)		

¹ Тут і далі: власні імена героїв творів О. де Бальзака, що мовою оригіналу пишуться через «G» («g»), — *Goriot, Grandlieu, Ferragus* та ін., — наведено з українською літерою «Г» («Г»): *Гобсек* (а не *Гобсек*), *Гранльє* (а не *Гранльє*), *Феррагус* (а не *Феррагус*).

№ з/п	Тема	Дата	Примітки
42	Петербурзький етап життя і творчості Миколи Васильовича Гоголя		
43	М. В. Гоголь «Ревізор»: творча історія п'єси; образи чиновників		
44	М. В. Гоголь «Ревізор»: образ Хлестакова та його динаміка. Засоби комічного у творі. Специфіка художнього конфлікту та жанру п'єси		
45	Петербурзькі повісті М. В. Гоголя: основні теми та проблеми. Побутовий, психологічний і філософський плани повісті «Шинель»		
46	Особливості сюжету й композиції повісті М. В. Гоголя «Шинель». Образ Башмачкіна та засоби його створення		
47	Образ столиці (як чужого й ворожого для людини простору) у повісті М. В. Гоголя «Шинель». Трагування фіналу, значення елементів фантастики в реалістичному творі. Художнє новаторство письменника у розроблянні теми «маленької людини»		
48	<i>Контрольна робота № 4</i> за темою «Реалізм: творчість О. де Бальзака, М. В. Гоголя»		
<i>Нові тенденції у драматургії на межі XIX–XX ст.</i>			
49	«Стара» і «нова» драма. Зміни у драматургії порубіжжя XIX–XX ст. Роль Генріка Ібсена в розвитку світової драматургії, його новаторство. «Ляльковий дім» Г. Ібсена як соціально-психологічна драма		
50	Г. Ібсен «Ляльковий дім»: сюжет, особливості драматичного конфлікту й розвиток сценічної дії (зовнішньої та внутрішньої)		
51	Г. Ібсен «Ляльковий дім»: образна система п'єси		
52	Г. Ібсен «Ляльковий дім»: композиція драми; підтекст; символіка; відкритість фіналу		
53	Г. Ібсен «Ляльковий дім». <i>Розвиток мовлення</i> : складання та написання творів-роздумів за драматичним твором		
54	Особливості світогляду Бернарда Шоу. Специфіка втілення античного міфу у п'єсі «Пігмаліон»		
55	Б. Шоу «Пігмаліон»: сюжет; динаміка образу Елізи Дулітл		
56	Б. Шоу «Пігмаліон»: ідеї одухотворення людини та життя засобами мистецтва, збереження національної культури, розвитку мови		

№ з/п	Тема	Дата	Примітки
57	<i>Контрольна робота № 5</i> за темою «Нові тенденції у драматургії кінця XIX — початку XX ст.: творчість Г. Ібсена та Б. Шоу»		
<i>Література XX–XXI ст.: життя, історія, культура</i>			
58	Шолом-Алейхем «Тев'є-молочар»: тема історичного зламу, який пройшов крізь долю людини і народу на межі XIX–XX ст.		
59	Філософські проблеми твору Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар»		
60	Шолом-Алейхем «Тев'є-молочар»: образна система твору		
61	Народний гумор у творі Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар». Сучасні інтерпретації твору в театрі, кіно та інших видах мистецтва		
62	Шолом-Алейхем «Тев'є-молочар». <i>Розвиток мовлення</i>		
63	Тривога за майбутнє суспільства в романі-антиутопії Рея Дугласа Бредбері «451° за Фаренгейтом»		
64	Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом»: тема знецінення культури. Провідні мотиви твору — книги (читання), пожежі, тотальний контроль, інакомислення тощо		
65	Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом»: натовп і влада; складне прозріння особистості в тоталітарному суспільстві		
66	<i>Позакласне читання.</i> Нелл Гарпер Лі «Убити пересмішника»: проблема входження молоді в дорослий світ, зіткнення із жорстокістю; моральні ідеали у творі		
67	<i>Позакласне читання.</i> Ерік Вольф Сігал «Історія одного кохання»: розповідь про зворушливе і трагічне кохання сина мільонера до дочки бідного італійського емігранта. Проблеми життя та смерті, любові та відданості у творі		
68	<i>Контрольна робота № 6</i> за темою «Література XX–XXI ст.: життя, історія, культура. Творчість Шолом-Алейхема, Р. Д. Бредбері, Н. Г. Лі, Е. В. Сігала»		
<i>Підбиття підсумків навчального року</i>			
69	Узагальнення й систематизація навчального матеріалу		
70	Підбиття підсумків навчального року		

ПЛАНИ-КОНСПЕКТИ УРОКІВ

РЕАЛІЗМ

УРОК 35

**ПОНЯТТЯ ПРО РЕАЛІЗМ ТА ІСТОРІЯ ЙОГО ФОРМУВАННЯ.
ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ РЕАЛІЗМУ ЯК ЛІТЕРАТУРНОГО
НАПРЯМУ (ЗВ'ЯЗОК ІЗ ДІЙСНІСТЮ, АНАЛІТИЗМ, ТИПОВІСТЬ
ОБРАЗІВ І СИТУАЦІЙ, РОЗКРИТТЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНОГО
СЕРЕДОВИЩА НА ЛЮДИНУ, КРИТИЧНИЙ ПАФОС,
ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА, ПСИХОЛОГІЗМ ТА ІН.).
ВЗАЄМОДІЯ РЕАЛІЗМУ З ІНШИМИ НАПРЯМАМИ ХІХ СТ.
(РОМАНТИЗМОМ, НАТУРАЛІЗМОМ)**

Мета (формуванати компетентності): *предметні* (знання про реалізм та історію його формування; уміння характеризувати реалізм як літературний напрям, пояснювати його взаємодію з рештою літературних напрямів; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; потребу в саморозвитку й самовдосконаленні); *ключові* (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; *комунікативні*: навички роботи в групі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; *інформаційні*: навички роботи із джерелами інформації; *загальнокультурні*: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: літературний напрям, його ознаки; реалізм; романтизм; натуралізм.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, образотворче й музичне мистецтва.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрети письменників-реалістів, видання їхніх творів, ілюстрації до них; репродукції творів образотворчого мистецтва, написаних у реалістичному стилі; роздавальний матеріал¹ за темою уроку; медіазасоби.

¹ Тут і далі: за можливості — відеопрезентація.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Дев'ятнадцяте століття — одна з найцікавіших і найяскравіших сторінок у розвитку літератури світу: наприклад, реалізм як літературний напрям (особливо у прозі) розквітнув саме в середині цього століття. Письменники-реалісти вивчали мотиви поведінки та приватне життя різних людей, для того щоб зображати це життя об'єктивно й неупереджено, показуючи як позитивні, так і негативні його ознаки, порушуючи у своїх творах «низькі» та «брудні» теми — гроші, злочини, аморальні вчинки. Одним із найважливіших принципів реалістичного мистецтва є показ літературного героя в тісному зв'язку з оточенням, яке впливає на формування його характеру. Ретельно аналізуючи дійсність, різну соціальну поведінку, митці-реалісти створювали типи — узагальнені образи людей, характерні для певної групи суспільства чи соціальної групи (своєрідний аналог видів і підвидів у біології). Сьогодні ми спробуємо з'ясувати історію виникнення цього літературно-мистецького напрямку та визначити його характерні ознаки.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Евристична бесіда

- ▼ Назвіть асоціації, які викликає у вас слово *реалізм* (або доберіть до нього синоніми, епітети). (*Дійсність, життєвість, справжність, правдивість та ін.*)
- ▼ Які твори художньої літератури з-поміж вивчених на уроках зарубіжної та української літератури ви вважаєте реалістичними або такими, що містять реалістичні ознаки? (*Дж. Олдрідж «Останній дюйм», В. В. Биков «Альпійська балада», І. К. Карпенко-Карий «Сто тисяч» тощо.*)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Слово вчителя

— Своїх класичних форм реалізм набув у Франції у 1830-ті рр., а згодом поширився рештою країн Європи. Сам термін *реалізм* з'явився значно пізніше, ніж саме явище: уперше його застосували маловідомі французькі письменники Шанфльорі та Л. Е. Е. Дюранті, утверджуючи принципи реалізму в збірці «Реалізм» (1857) та однойменному журналі (1850–1857).

Теоретично обґрунтували новий напрям Стендаль (у трактаті «Раміні і Шекспір») та О. де Бальзак (у передмові до «Людської комедії»).

На формування реалістичного світогляду вплинули філософія позитивізму, розвиток природничих і суспільних наук (економіки, соціології, психології).

У творах деяких письменників романтизм і реалізм тісно переплетено (наприклад, в «Айвенго» Вальтера Скотта гармонійно співіснують фольклорні елементи, інтерес до Середньовіччя, романтичні сюжети і герої та водночас конкретно-історичний підхід до зображуваного).

2. Словникова робота (запис до зошитів)

Реалізм (латин. *realis* — речовий, дійсний) — літературно-мистецький напрям, який полягає у всебічному відображенні взаємин людини й середовища, впливу соціально-історичних обставин на формування особистості.

Позитивізм (латин. *positivus* — позитивний) — напрям філософії, у якому єдиним джерелом знань вважали конкретні науки. Виник у Франції у 1830-ті рр. Його започаткував французький філософ і соціолог Огюст Конт (Комт). Позитивісти не визнавали абстрактних теоретичних міркувань, вважаючи неможливим за їхньої допомоги відображати справжнє життя. Своєю філософією вони оголосили конкретні науки, що спиралися на досвід людини.

Натуралізм (латин. *natura* — природа) — назва течії в європейській літературі та мистецтві, що виникла в 1870-ті рр. й особливо поширилася в 1880–1890-ті.

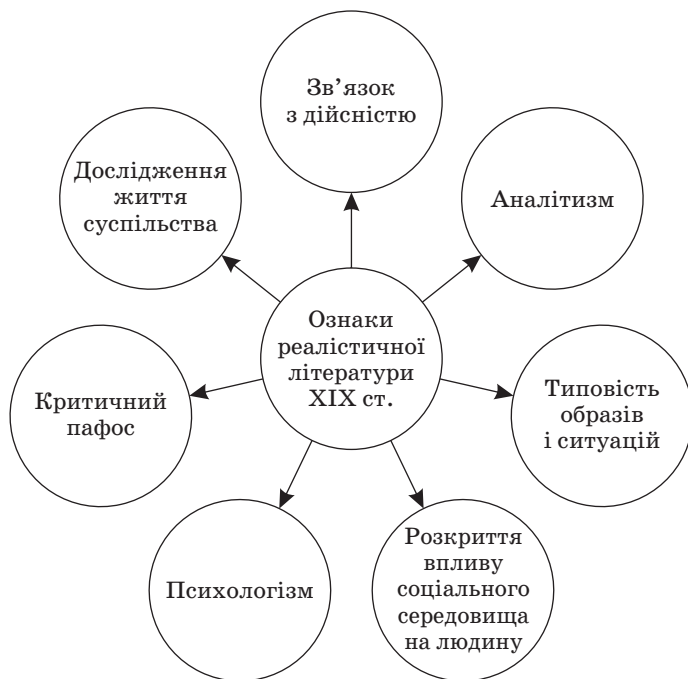
3. Робота з підручником (евристична бесіда; запис до зошитів)

- ▼ Самостійно опрацюйте статтю підручника про реалізм. Складіть опорний конспект — схеми або таблиці «Найвідоміші представники літератури реалізму XIX ст.» та «Ознаки реалістичної літератури XIX ст.».

Очікувані відповіді

Найвідоміші представники літератури реалізму XIX ст.

Франція	Англія	Росія	Україна
Стендаль, О. де Бальзак, Г. Флобер, Гі де Мопассан, П. Меріме, Е. Золя	В. М. Теккерей, Ч. Діккенс, Ш. Бронте	О. С. Пушкін («Євгеній Онегін»), прозові твори), М. Ю. Лермонтов («Герой нашого часу»), М. В. Гоголь («Мертві душі»), Ф. М. Достоевський, Л. М. Толстой, І. С. Тургенєв, І. О. Гончаров, А. П. Чехов, М. С. Лесков, М. Є. Салтиков-Шчедрін	Т. Г. Шевченко, Панаас Мирний, І. С. Нечуй-Левицький, Б. Д. Грінченко та ін.

4. Інтерактивний прийом «Мозковий штурм»

- ▼ Опрацюйте таблицю «Реалізм у різні часи». Чому, на вашу думку, ознаки реалізму присутні в багатьох попередніх літературних течіях?

Реалізм у різні часи

Літературна доба, течія	Дійсність, яку зображено	Герой та прийоми його зображення	Проблема, конфлікт
Відродження (XVI ст.)	Вільне царство природи, суспільство без заборонів	Красу тіла гармонійно поєднано з багатством душі й розуму. Самоцінність людини, її поетизація	Між гуманістичним та середньовічними ідеалами
Просвітництво (XVIII ст.)	Природні обставини, умовно правдоподібні ситуації	Людина розумна, практична; піднесення сили розуму; критика нерозумних дій у сатиричних образах	Між раціональним і стихійним, негативним у людині й суспільстві

Літературна доба, течія	Дійсність, яку зображено	Герой та прийоми його зображення	Проблема, конфлікт
Критичний реалізм (XIX ст.)	Типові умови, типові обставини	Типовий представник певного суспільного прошарку, поведінка якого зумовлена соціальними обставинами	Між особистістю й суспільними протиріччями
Соціалістичний реалізм (XX ст.)	Дійсність із позицій партійного врядування	Ідеалізована людина соціалістичного суспільства; будівник нового суспільства	Між буржуазними й соціалістичними ідеями

Очікувані відповіді

- Література в усі часи свого розвитку не була відстороненою від дійсності, зображувала її й намагалася вплинути на неї.
- У центрі реалістичної літератури перебуває людина.
- Завжди існував конфлікт людини й суспільства, залежність людини від соціальних, природних і біологічних умов.

5. Міні-лекція вчителя (запис до зошитів)

- ▼ За міні-лекцією вчителя продовжте складати опорний конспект уроку.

— Буржуазне суспільство потребувало інших форм художнього мислення і вираження, що зумовило перехід літератури в середині XIX ст. від романтизму до реалізму. Тепер письменники зосередили увагу на зображенні різних сфер буржуазного побуту, що породжував інший менталітет і вимагав іншого, реалістичного художнього вираження. Тому в європейських літературах XIX ст. поряд із романтизмом як художньою системою великого значення набуває реалізм: хоча деякий час ці течії розвивалися паралельно, проте романтизм домінував у першій половині століття, а реалізм — у другій. Золота доба багатосторінкової прози XIX ст. відбилася в соціально-психологічному, історичному, автобіографічному, філософському та інших реалістичних романах.

Принципи реалізму, звісно, не поділяли романтичного захоплення культом уяви, фольклором, історією та природою, звернення до надприродного й фантастичного, але відмежуватися взагалі від цього не могли, адже в житті завжди присутнє щось незбагненне й таємниче.

Реалізм збагатив різноманітні стилі, одним із яких наприкінці XIX ст. став натуралізм (Еміль Золя). Натуралісти вважали, що

витвір мистецтва має бути справжнім «людським документом» — вичерпним описом того чи іншого суспільного явища. Доля персонажів, їхня психологія залежать від спадковості (життєвий шлях, характер героя обумовлені його генами, спадковістю), середовища (персонаж є продуктом середовища, у якому формувався) й історичного часу. Натуралісти позбулися заборони на багато тем, які доти не заведено було описувати в літературі.

Ще в 1850-ті рр. у Великій Британії та Франції поширився естетизм («парнасці» Д. Г. Россетті, Дж. Рьоскін, В. Х. Пейтер та ін.). Письменники-естети проголосили красу головною цінністю, писали лише про вишукане, досконале, прекрасне і навіть вважали, що краса є вищою за мораль (найяскравіший представник — Оскар Уайльд).

У 1870–1880-ті рр. у деяких країнах набув поширення неоромантизм — повернення письменників до таких романтичних образів, як сильна самотня особистість, а також до тем екзотичних країн, пригод, таємниць (найяскравіші представники — Р. Л. Стівенсон, Р. Кіплінг, Е. Ростан та ін.). Автори неоромантичних творів багато чого запозичили у реалізму (наприклад, мистецтво психологічного аналізування у зв'язку з оточенням).

Як бачимо, реалізм у ХІХ ст. не тільки посідав панівні позиції, а й значною мірою впливав на інші напрями літератури, готуючи ґрунт для появи нових стилів і течій.

Із найвидатнішими художніми творами ХІХ ст. ми ознайомимося в 10-му класі. Для того щоб зрозуміти та сприйняти будь-який мистецький твір, необхідні співпраця читача й автора, вдумливе літературознавче аналізування цього твору в історичному й естетичному контекстах, а також погляд із позицій загальнолюдських цінностей.

Історичний контекст передбачає визначення місця й ролі твору в історико-культурному, літературному процесах доби, його актуальність для свого часу, співзвучність сюжету історичній епосі. Естетичний контекст передбачає розкриття естетичних ідеалів автора, визначення художньої цінності літературного твору, його художньо-емоційної природи, особливостей поетики. Філософський контекст ґрунтується на ідеях позитивізму.

У ХІХ ст. література стає засобом пізнання людьми себе і навколишнього світу, набуває ідеологічного значення. Однією з ознак реалізму є тяжіння до правдоподібності, що виявляється в зображенні характерів, обставин, побутових подробиць. Важливу роль відіграє мотивація вчинків героя. Об'єктивована манера оповіді справляє враження саморозвитку подій і характерів,

невтручання автора в їхній перебіг. Реалісти підкреслюють соціальну зумовленість суспільних відносин, тому й досліджують зв'язок людини із середовищем. Зрозуміло, що художній твір успішно витримує випробування часом, якщо сповідує загальнолюдські цінності, звучить актуально в різні часи та для різних народів.

Реалізму як мистецькому напрямку також відповідає певна система жанрів. Провідну роль у ній відігравали прозові твори (роман, повість, фізіологічний нарис), хоча розвивалася й поезія. У цей період з'являється соціально-психологічна проза, для якої є характерним зображення історії людської душі: коли письменник досліджує психологічну еволюцію героя, усі драматичні зміни його почуттів тісно пов'язані з тими соціальними умовами, у яких цій особистості доводиться жити.

6. Сприйняття творів інших видів мистецтва

Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

1-й учень. Піднесення реалізму як художнього методу почалося в графіці. Неабияку роль відіграла у цьому творчість Оноре Дом'є, чие мистецтво споріднене реалізмові О. де Бальзака. Дом'є зажив слави нещадною сатирою на короля Луї-Філіппа I і панівну буржуазну верхівку Франції. Його карикатури друкували в періодичних виданнях і розповсюджували окремими ліногравюрами. Виставлена у вітрині літографія Дом'є «Гаргантюа» (карикатура на Луї-Філіппа I, який ковтає золото і «віддає» натомість ордени й чини) збирала цілі натовпи. Саме через цю гравюру художника покарали 6 місяцями в'язниці та великим штрафом. 1834 року в літографіях «Законодавче черево», «Всі ми люди, обіймемось!», «Цього можна відпустити на волю» Дом'є зобразив колективний портрет палати депутатів, викривши бездарність і жадібність, жорстокість і лицемірство влади заможних. Він же створив пронизане глибоким трагізмом зображення кривавої розправи влади над робітниками — «Вулиця Транснонен 15 квітня 1834 року». Заборона 1835 р. політичної карикатури змусила митця обмежитися побутовою сатирою.

2-й учень. Позичі реалізму в живописі середини сторіччя зміцнив Гюстав Курбе. Довкола його творів «Каменярі» та «Похорон в Орнані» розгорнулися бурхливі суперечки. На першій картині фігури старого і молодого робітників, уся колірна гама полотна створюють враження сумного, безрадінного життя, заповненого одноманітною, виснажливою працею. На другій зображене «товариство» невеликого провінційного містечка Орнан, батьківщини

художника, під час поховання на місцевому кладовищі. Контраст урочистості траурної церемонії й нікчемності людських пристрастей навіть перед обличчям смерті викликав і в критики, і в публіки бурю протестів, що зробило Курбе «знехтуваним»: 1875 року його картини не прийняли для експонування на Всесвітній виставці. Тоді художник власним коштом збудував скромне приміщення, назвавши його «Павільйон реалізму», і розмістив там 40 робіт, зокрема свою програмову картину «Майстерня художника». У каталозі до цієї виставки митець так обґрунтував принципи реалізму в мистецтві: «Бути спроможним виразити звичаї, ідеї, обличчя епохи, бути не тільки художником, а й людиною, отже, творити живе мистецтво — таким є моє завдання». Він став членом Паризької комуни, а після її розгрому був вимушений емігрувати до Швейцарії.

3-й учень. Жанр тематичної картини, написаної на сучасному матеріалі, стає основним для художників-реалістів, розвиваються також пейзаж і портрет. У другій половині XIX ст. центр реалістичного напрямку в образотворчому мистецтві перемістився із Франції до Росії. Величезний внесок у реалізм зробили російські передвижники — учасники демократичного об'єднання Товариства пересувних художніх виставок, створеного 1871 р.: І. М. Крамської, І. Ю. Рєпін, В. І. Суриков, В. Г. Перов, О. К. Саврасов, І. І. Шишкін, І. І. Левітан, А. І. Куїнджі. Вони збагатили образотворче реалістичне мистецтво психологізмом, майстерністю соціального узагальнення й поетизацією рідної природи.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

1. Аналітична робота

- ▼ За прослуханою міні-лекцією вчителя та повідомленнями однокласників складіть тези за темою «Принципи реалізму в мистецтві XIX ст.».

Очікувана відповідь

Принципи реалізму в мистецтві XIX ст.:

- тяжіння реалізму до об'єктивності, достовірності;
- втілення в реалізмі як літературному напрямку діалектичного зв'язку між закономірно-загальним та індивідуально-особливим;
- переважання індивідуальних стилів над загальними;
- відмова від поділу стилю на «високий» та «низький» залежно від сфер зображення, а також від розмежування явищ на «естетичні» та «неестетичні»;

- пізнавальне спрямування (зв'язки з історією, природознавством, соціологією, психологією);
- аналітичний підхід до дійсності, намагання відтворити світ як складну єдність;
- увага до проблем взаємодії людини і середовища, до типових характерів за типових обставин;
- перенесення центру уваги на соціальну сферу;
- переважання епічного першоджерела;
- психологізація всієї атмосфери твору, його предметно-емоційного світу (портрет, інтер'єр, пейзаж тощо).

2. Евристична бесіда

- ▼ Назвіть хронологічні межі літератури ХІХ ст.
- ▼ Які суспільно-політичні події впливали на розвиток культури цього періоду?
- ▼ Назвіть напрями, що існували в літературі ХІХ ст.
- ▼ Що таке *реалізм*?
- ▼ Які роботи є теоретичним підґрунтям цього напрямку?
- ▼ Назвіть провідні ознаки реалізму.
- ▼ Що вважають філософським підґрунтям цього напрямку?
- ▼ Як ви розумієте поняття *соціально-психологічна проза*?
- ▼ Назвіть представників реалізму в літературі й образотворчому мистецтві.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Продовжте речення: «У реалістичних творах мене приваблюють такі ознаки, як...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: уміти характеризувати реалізм як літературний напрям, називати найвідоміших його представників, наводити приклади реалістичних творів.

Індивідуальне (творче): підготувати повідомлення про О. де Бальзака або монолог від його імені; про символіку складових пам'ятника О. де Бальзаку в м. Агд (Франція) роботи З. К. Церетелі; про екранізації твору «Гобсек».